

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Конституція України визнала Україну суверенною, демократичною і правовою державою, основоположним принципом якої є верховенство права, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю суспільства. З прийняттям нової Конституції України виникла нагальна потреба удосконалення усіх державних інститутів, які стоять на сторожі прав і свобод людини, і особливо правоохоронних органів.

Логічно побудована правоохоронна система, де чітко визначена компетенція кожного її суб'єкта, призведе до функціонування таких правових відносин між ними, які забезпечать не тільки ефективність оперативно-розшукової діяльності і кримінального судочинства щодо розкриття злочинів, а й реалізації прав осіб, стосовно яких проводяться оперативно-розшукові та кримінально-процесуальні заходи, своєчасного усунення судово-слідчих помилок і тих, що допускаються в ході оперативно-розшукової діяльності, створення надійних правових гарантій від необґрунтованого притягнення невинуватих осіб до кримінальної відповідальності та інших порушень їх прав та свобод.

Важливе місце у правоохоронній системі відводиться прокуратурі України, на яку відповідно до п.3 ст.121 Конституції України та п.1 ст.30 Закону України від 5 листопада 1991 р. «Про прокуратуру» покладено нагляд за додержанням законів органами, які ведуть оперативно-розшукову діяльність. Для розуміння сутності прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю важливим є правильне визначення його об'єкта та предмета. Проблема об'єкта і предмета прокурорського нагляду загалом є однією з дискусійних до тепер, а щодо оперативно-розшукової діяльності ще й малодослідженою. Хоча в теорії прокурорського нагляду було висвітлено деякі проблеми, та, як правильно зазначають Ю. М. Грошевий і Д. І. Пишнів, немає підстав вважати, що проблема об'єкта і предмета прокурорського нагляду вже розв'язана. В науці поки ще не усунені істотні протиріччя навіть із основних аспектів даної проблеми [1, с.18]. Її вирішення дасть змогу чітко визначити компетенцію прокурора по здійсненню прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю, встановити його межу з тим, щоб нагляд прокурора був якомога ефективнішим і результативнішим, сприяв охороні прав, свобод та законних інтересів осіб, які знаходяться у сфері оперативно-розшукової діяльності, додержанню встановленого законодавством України та відомчими нормативними актами порядку виконання оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів, законності рішень, які вони приймають.

Одні автори розглядають поняття об'єкта і предмета прокурорського нагляду як відносно самостійні, інші – ототожнюють їх, треті – вважають, що слід говорити або про предмет або про об'єкт прокурорського нагляду [2, с.10].

В.В. Гаврилов включає в об'єкт прокурорського нагляду підприємства, організації, службових осіб і громадян [2, с.20]; В. Г. Даєв і М. Н. Маршунов – виконання означеними організаціями, службовими особами і громадянами законів [3, с.91]; В. Т. Михайлов – діяльність, пов'язану з виконанням і дотриманням законів [4, с.105]; П. М. Каркач – відносини, що виникають в процесі виконання законів [5, с.12]. В. Я. Чеканов вважає, що об'єктом нагляду виступає вчинок конкретного суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності [6, с.78-80].

Під предметом прокурорського нагляду в юридичній літературі розуміється або законність, точне виконання або дотримання законів [7, с.143], або акти і дії службових осіб [8, с.7], а також суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення законності [9, с.241], або норми права, за виконанням яких здійснюється нагляд [10, с.11].

Деякі автори, базуючись на тлумаченні понять «об'єкт» і «предмет» та їх етимологічному походженні, а також аналізі філософської літератури з цього питання, прийшли до висновку, що ці поняття настільки близькі, що немає сенсу у їхньому розподілі, вважаючи, що об'єктом (предметом) прокурорського нагляду є виконання законів піднадзорними суб'єктами [11, с.16].

В.В. Долежан під об'єктом (предметом) прокурорського нагляду розуміє відступ від законів у діяльності органів влади і управління, підприємств, установ і організацій, службових осіб і громадян [12, с.8].

На наш погляд, слід погодитися з тими авторами, які вважають єдино правильним і таким, що відповідає призначенню прокуратури як наглядового органу, погляд на об'єкт прокурорського нагляду як на законність діяльності піднаглядних органів, організацій, суспільних об'єднань, службових осіб і громадян. В літературі справедливо відзначалося, що потреби правової держави передбачають не тільки виконання законів як актів, що виходять безпосередньо від вищих органів державної влади, а й дотримання законності взагалі, розуміючи під цим внутрішньо погоджену систему нормативно-правового регулювання і відповідну даній системі поведінку суб'єктів правових відносин [13, с.33].

Таке розуміння об'єкта нагляду, на нашу думку, відповідає тому, на що насправді направлена діяльність прокуратури і має важливе значення встановлення меж прокурорського нагляду як категорії, що дасть можливість визначити компетенцію прокурора по здійсненню нагляду з точки зору не тільки точного застосування закону, але й з огляду на його повноваження по відношенню до прийнятих посадовими особами актів, що йому суперечать.

Поняття «предмет нагляду» за своїм призначенням близьке до поняття «об'єкт». На наш погляд, це поняття слід використовувати як таке, що конкретизує об'єкт нагляду у випадках, коли необхідно підкреслити ті дії й акти, законність яких оцінюється. У зв'язку з цим вважаємо, що необхідно розрізняти родовий об'єкт прокурорського нагляду й предмет галузі. Погодитися ж з «запереченням правомірності існування і використання поняття об'єкта і предмета», як вказує Т. Б. Вільчик, неможливо [1, с.12–13]. У цьому зв'язку В.Г.Даєв справедливо зауважує, що «безоб'єктного і безпредметного прокурорського нагляду бути не може» [3, с.63]. Ст.29 Закону України «Про прокуратуру» визначає, що предметом прокурорського нагляду за законністю в діяльності органів, що ведуть боротьбу із злочинністю, є дотримання ними законів, а ст.14 Закону України «Про оперативнорозшукову діяльність» встановлює, що нагляд за дотриманням законів при провадженні оперативнорозшукової діяльності здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

Таким чином, аналізуючи вказані норми права, можна зробити висновок, що предметом прокурорського нагляду за оперативнорозшуковою діяльністю є дотримання ними законів, що її регулюють. Але таке розуміння предмета прокурорського нагляду в цій сфері є неповним, оскільки оперативнорозшукова діяльність регулюється також і відомчими нормативними актами, на що немає посилення в зазначених законодавчих нормах, крім того, вказані Закони не виправдано, на наш погляд, не встановлюють меж прокурорського нагляду за оперативнорозшуковою діяльністю, що викликає труднощі в правозастосовній діяльності.

В п.9 Наказу Генерального прокурора України №4 від 4 жовтня 1998 р. «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативнорозшукову діяльність, дізнання та досудове слідство» предмет прокурорського нагляду за оперативнорозшуковою діяльністю конкретизується. Вказується, що здійснюючи нагляд за додержанням законів при проведенні оперативнорозшукової діяльності, прокурорам в межах своєї компетенції слід перевіряти оперативнорозшукові справи, реєстраційні, облікові, статистичні, аналітичні та інші документи з цих питань і вживати заходів щодо усунення порушень законності та притягнення винних до встановленої законом відповідальності. Втручання в тактику проведення оперативнорозшукових заходів є неприпустимим, якщо дії оперативних працівників не суперечать законодавству.

Слід зазначити, що нова редакція Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оперативнорозшукову діяльність», на наш погляд, значно розширює предмет прокурорського нагляду за оперативнорозшуковою діяльністю і фактично призводить до підміни прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативнорозшукову діяльність, контролем за їх діяльністю. Це негативно відобрази-

ться не тільки на здійснюваній відповідно до законодавства управлінській діяльності керівників органів, підрозділи яких проводять оперативно-розшукову діяльність, а й на ефективності прокурорського нагляду, оскільки в такому разі прокуратура має розглядатись як контролюючий орган, а його посадові особи за порушення оперативними підрозділами законодавства в ході оперативно-розшукової діяльності повинні нести відповідальність на рівні з керівниками відповідних органів саме за забезпечення належного контролю за їх діяльністю.

Передбачені у п.п.1-3, 8, 9 частини другої нової редакції ст.14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» повноваження прокурора не повною мірою узгоджуються з положеннями діючого законодавства України. Так, при визначенні для прокурора у п.1 права безперешкодного входження у всі приміщення органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, не враховано вимоги Закону України від 21 вересня 1999 р. «Про державну таємницю», зокрема ст.34. У зв'язку з чим цей пункт доцільно доповнити реченням такого змісту: «Відвідування режимних приміщень здійснюється з дотриманням вимог Закону України «Про державну таємницю», а при відображенні в п.п.2, 3, 8, 9 повноважень прокурора не враховано положення ст.121 Конституції України, Закону України «Про прокуратуру» та деяких статей Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», насамперед про те, що прокуратура наглядає не за самою оперативно-розшуковою діяльністю, що є функцією контролю, а за додержанням законів органами, які її проводять. Як уже ми зазначали, згідно з ч.1 ст.29 Закону України «Про прокуратуру» предметом нагляду за законністю в діяльності органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, є додержання законів органами дізнання, попереднього слідства та іншими органами, що ведуть боротьбу зі злочинністю. Відповідно до ст.30 цього ж Закону з питань оперативно-розшукової діяльності прокурор вживає заходів щодо додержання відповідними органами передбаченого Законом порядку проведення оперативно-розшукових заходів, застосування технічних засобів. Контроль за оперативно-розшуковою діяльністю, в тому числі призначення перевірки виконання підпорядкованими підрозділами та їх посадовими особами покладених на них законом завдань оперативно-розшукової діяльності та дотримання ними прав, свобод людини і громадянина та юридичних осіб здійснюють відповідно до частини другої ст.9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» керівники відповідних державних органів, в підпорядкуванні яких є оперативні підрозділи. З урахуванням викладеного та положення частини третьої ст.30 Закону України «Про прокуратуру» пропонується п.2 виключити із Закону, а п.3 викласти а такій редакції: «доручає керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень Закону»; п.8 передбачено право прокурора скасовувати незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення і

поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать Закону. Таке право прокурора не передбачено Законом України «Про прокуратуру» та суперечить Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оскільки прокурор не є суб'єктом оперативно-розшукової діяльності і вказаний Закон чітко визначає коло осіб, уповноважених приймати рішення в ході оперативно-розшукової діяльності, зокрема частин першої та шостої ст.9, а також частини другої нової ст.9-2. Крім того, цією ж ст.9-2 (п.8 частини першої та частина друга) передбачено, що у разі виявлення прокурором незаконно порушеної справи, остання закривається постановою посадової особи оперативного підрозділу, яка затверджується начальником відповідного органу або його заступником. У п.9 зазначено право прокурора вимагати від керівника усунення особи від подальшого проведення оперативно-розшукової діяльності у справі, якщо вона допустила порушення закону, прав та свобод людини і громадянина або юридичної особи, що не передбачено Законом України «Про прокуратуру» та є нічим іншим, як втручанням в управлінську діяльність керівника оперативного підрозділу, оскільки вирішення такого питання є безпосередньо його компетенцією. У зв'язку з ним п.п.8 і 9 пропонується виключити із нової редакції ст.14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Крім того, у цій же новій редакції ч.2 ст.8 згаданого Закону закріплено норму, що може спричинити негативні наслідки на практиці. Так, нею передбачено, що негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку і контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією проводяться за рішенням суду, а застосування інших технічних засобів стримання інформації – з санкції прокурора. Однак, наприклад, такий оперативний захід як негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи майже завжди здійснюється із застосуванням технічних засобів отримання інформації або шляхом їх застосування, а тому згідно з прийнятою нормою оперативному підрозділу на проведення оперативно-розшукових заходів, які здійснюються одночасно щодо одного й того об'єкта, і є, по суті, акалогічними, потрібно буде отримувати дозвіл одночасно у двох органах – в суді і прокуратурі. Це призведе не тільки до зволікання здійснення оперативно-розшукових заходів (шляхом подовження часу від прийняття рішення про ведення оперативно-розшукового заходу до його безпосереднього здійснення після отримання дозволів), що є недопустимим для оперативно-розшукової діяльності, та, як вже зазначалося, до необґрунтованого розширення кола осіб, які мають доступ до інформації з обмеженим доступом, а й до дублювання функцій суду та прокуратури при наданні дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, пов'язаних з тимчасовим обмеженням прав і свобод людини.

З урахуванням викладеного та положень Конституції України щодо гарантування основних прав та свобод людини та громадянина та щодо

можливості їх обмеження пропонується в Законі перебачити, що всі оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав і свобод, здійснюються за рішенням суду.

Питання про сутність прокурорського нагляду не вичерпується тільки з'ясуванням його об'єкта і предмета, а припускає також дослідження функціонального спрямування нагляду і тих елементів, що дозволяють окреслити його межі. Бо, як вважає філософська наука, «розкрити сутність чогонебудь – значить проникнути у глибини речі, її основні властивості, виявити причину її виникнення і закони функціонування, а також тенденції розвитку» [10, с.194].

Аналіз юридичної літератури свідчить про те, що з питань про функції прокурорського нагляду і його межі також ведуться тривалі дискусії. Висловлено багато точок зору як щодо змісту функціональної діяльності прокуратури, так і щодо кількості функцій, які виконуються прокурорським наглядом [14, с.22]. Ці дискусії стосуються усіх напрямків діяльності прокурора і, перш за все, стадії досудового слідства. Щодо прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю, то ця багатогранна проблема тільки фрагментарно висвітлювалась у працях, в тому числі і вітчизняних науковців, без її детального дослідження [15, с.77-81; 16, с.99-113] і, мабуть, однією з причин є те, що до теперішнього часу не вирішена проблема щодо існування оперативно-розшукового права як самостійної галузі. На сьогодні вона має тільки постановочний характер. Для встановлення меж прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю важливим є порівняльний аналіз такого нагляду за досудовим слідством з урахуванням об'єкта і предмета нагляду, оскільки орган дізнання наділений функціями як досудового слідства, так і здійсненням оперативно-розшукової діяльності.

У кримінально-процесуальній літературі, а також у літературі з прокурорському нагляді одним з найбільш дискусійних є питання про те, чи здійснює прокурор на стадії попереднього розслідування поряд з функцією нагляду за дотриманням законів також і функцію процесуального керівництва органами дізнання і досудового слідства [15, с.112; 17, с.56; 11, с.17-18].

Одні автори вважають, що прокурорський нагляд за досудовим слідством носить складний характер у зв'язку з поєднанням функцій нагляду і керівництва. При цьому вказується, що оскільки діяльність прокурора по нагляді за законністю розслідування носить процесуальний характер, то прокурорсько-наглядові функції прокурора є кримінально-процесуальною формою керівництва [11, с.17-18; 18, с.56-57; 19, с.210-225]. Інші вважають, що в діяльності прокурора нагляд і керівництво не сумісні, у зв'язку з чим заперечують керівництво органами розслідування з боку прокурора [20, с.94-101].

Так, В.К. Ключков відзначає, що наглядові функції прокурора за розслідуванням злочинів є водночас із його боку і керівництвом цієї діяльності. «Так зване «процесуальне керівництво» діяльністю органів дізнання і досудового слідства, – зазначає автор, – при якому вказівки прокурора

обов'язкові, є не що інше, як адміністративна влада, що реалізується в кримінально-процесуальній формі, якої прокурор в новому кримінально-процесуальному законодавстві повинен бути позбавлений» [21, с.30].

Суперечливу позицію з цього питання займає А.М. Ларін. «Аналіз закону, – пише автор, – не виявляє жодних критеріїв, що дозволили б заперечувати те, що прокурор здійснює функцію керівництва розслідуванням» [22, с.78]. Мотивуючи свою точку зору, А.М. Ларін виходить із характеру повноважень прокурора на стадії попереднього розслідування, зокрема, із його права скасовувати незаконні і необґрунтовані рішення слідчого і робить такий висновок: «Те, що на рівні державно-правових відносин представляє прокурорський нагляд, на кримінально-процесуальному рівні на стадії досудового слідства є процесуальним керівництвом» [22, с.82]. Іншими словами, А.М. Ларін функцію прокурора на стадії досудового слідства зводить до здійснення ним процесуального керівництва попереднім розслідуванням. Це твердження, на нашу думку, є спірним.

Цікавим є погляд на прокурорський нагляд за попереднім розслідуванням С.А.Альперта, який відзначав, що процесуальне керівництво – це не щось самостійне, що лежить поза сферою нагляду за законністю. Воно здійснюється в ході наглядової діяльності прокурора, шляхом здійснення ним процесуальної функції нагляду за точним і одноманітним виконанням закону на досудовому слідстві. Діючи як орган влади, реалізуючи процесуальну функцію нагляду за законністю, прокурор вказує органам розслідування на допущені ними відступи від закону, вживає заходів щодо їх усунення або підтверджує в передбачених випадках правильність прийнятих ними рішень і завдяки цьому спрямовує попереднє розслідування на шлях, який відповідає вимогам закону, інакше кажучи – таким засобом «процесуально керує» попереднім розслідуванням [20, с.98-99].

Розглядаючи питання про співвідношення «процесуального керівництва» прокурором попереднім розслідуванням і «наглядом за дотриманням законів при провадженні попереднього розслідування», Г.К. Кожевников вказує, що, по-перше, процесуальне керівництво попереднім розслідуванням правомірно розглядати як один з засобів реалізації прокурором його функції нагляду за дотриманням законів органами дізнання і досудового слідства і, по-друге, наглядові повноваження прокурора покликані забезпечити, з одного боку, відповідність кримінально-процесуальної діяльності апаратів дізнання і досудового слідства завданням кримінального судочинства (процесуальне керівництво), а з другого – дотримання вимог закону при розслідуванні конкретної кримінальної справи (нагляд прокурора за дотриманням законів органами попереднього розслідування). Таким чином, Г.К.Кожевников робить висновок про те, що кримінально-процесуальна діяльність органів дізнання і досудового слідства і наглядова діяльність прокурора знаходяться в системному зв'язку, в якому нагляд прокурора за дотриманням законів цими органами є не тільки галуззю проку-

рорського нагляду, але й складає частину системи попереднього розслідування [11, с.17-18].

На нашу думку, слід погодитися з авторами, які вважають, що здійснюючи наглядові функції за органами попереднього розслідування, прокурору властива функція процесуального керівництва їх діяльністю, тобто прокурор як самостійний, владний і відповідальний за всебічність, повноту і законність попереднього розслідування суб'єкт кримінального судочинства відповідно до ст.ст.100, 227 – 231 КПК України наділений владними повноваженнями вирішувати всі питання попереднього розслідування кримінальної справи.

Аналізуючи нову редакцію ст.14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», можна зробити висновок, що її автори виходили саме з аналогії прокурорського нагляду за попереднім розслідуванням та процесуального керівництва ним, що не є припустимим щодо оперативно-розшукової діяльності. Кримінально-процесуальна діяльність за своїм функціональним призначенням та засобах здійснення докорінно відрізняється від оперативно-розшукової діяльності, і прокурор, який здійснює за нею нагляд, не може бути її суб'єктом та здійснювати керівництво останньою, він є лише органом нагляду.

Список літератури:

1. Вільчик Т. Б. Забезпечення всебічної повноти і об'єктивності дослідження обставин кримінальної справи засобами прокурорського нагляду: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 1993.
2. Гаврилов В.В. Сущность прокурорского надзора в СССР. Саратов, 1984.
3. Даев В.Г., Маршунов М. Н. Основы теории прокурорского надзора. Л., 1990.
4. Михайлов В. Ф. Надзор за соблюдением законности при исполнении приговоров – отрасль прокурорского надзора / Вопросы прокурорского надзора. М., 1972.
5. Каркач П.М. Проблемы обшенадзорной деятельности прокуратуры за исполнением законов, направленных на борьбу с бесхозяйственностью в промышленности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 1989.
6. Чеканов В.Я. Прокурорский надзор в условиях судопроизводства. Саратов, 1972.
7. Засыпкина Н.К. Предмет прокурорского надзора за законностью рассмотрения уголовных дел в суде // Прокурорский надзор и укрепление соц. законности в Советском государстве. Свердловск, 1981.
8. Лазарев Б.В. Государственное управление на этапе перестройки. М., 1988.
9. Королев С.Н. Прокурорский надзор за исполнением судебных решений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1981.
10. Спиркин А. Г. Основы философии. Учеб. пособие. М., 1988.
11. Кожевников Г.К. Прокурорский надзор за законностью и обоснованностью приостановления предварительного расследования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 1992.
12. Долежан В.В. Проблемы компетенции прокуратуры: Автореф. дис. ... д-р юрид. наук. М., 1991.
13. Грошевой Ю.М., Таший В.Я. «Третья» власть: именем закона // Коммунист Украины. 1991. №3.
14. Грошевой Ю.М., Пышнев Д.И. Теоретические проблемы соотношений прокурорского надзора и ведомственного (вневедомственного) контроля в системе АПК. К., 1992.
15. Бандурка А.М., Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. К., 1994.
16. Басков В.И. Оперативно-розыскная деятельность: Учебно-методическое пособие. М., 1997.
17. Жогин Н.В. Прокурорский надзор за предварительным расследо-

ванием уголовных дел. М., 1968. 18. Ларин А.М. Руководство расследованием как форма прокурорского надзора / Проблемы укрепления законности и правопорядка. Куйбышев, 1979. 19. Савицкий В.М. Очерк теории прокурорского надзора. М., 1975. 20. Альперт С.А. О процессуальных функциях прокурора в советском уголовном судопроизводстве // Проблемы соц. законности. Х., 1982. Вып. 10. 21. Ключков В.К. К разработке концепции прокурорского надзора в уголовном процессе // Соц. законность. 1989. №11. 22. Ларин А.М. Функция процессуального руководства и прокурорский надзор в стадии предварительного следствия // Развитие и усовершенствование уголовно-процессуальной формы. Воронеж, 1979.

Надійшла до редколегії 06.01.2000

*Л.В. Авраменко, викладач кафедри теорії держави і права
Національної юридичної академії ім.Ярослава Мудрого*

НАСТУПНІСТЬ (СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАПОЗИЧЕННЯ) В ПРАВІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Дослідження наступності має велике значення: 1) теоретичне, бо дозволяє глибше зрозуміти діалектику розвитку права, шляхи його удосконалення; 2) практичне, оскільки дає можливість усвідомити: а) значущість стійкості у збереженні укорінених правових елементів правової системи України; б) безперспективність обмежуватися національною самодостатністю і не розвивати здатність до засвоєння правових цінностей сучасних цивілізованих держав.

У даній статті вперше розглядається наступність у праві в широкому розумінні як синтез наступностей: діахронної (в межах однієї правової системи між етапами її розвитку – історичний вимір) і синхронної (між різними правовими системами – просторовий вимір). Такий розгляд викликаний об'єктивним чинником. Внутрішній розвиток і зовнішнє спілкування – це дві взаємообумовлені сторони єдиного процесу. Своєрідність правової спадщини України полягає у єднанні впливів двох цивілізацій – східної (греко-візантійської) і західної (римсько-латинської), оскільки вона перебувала на перехресті Сходу і Заходу. Розділені на частини українські землі після періоду Київської Русі входили до складу різних держав (Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської держави, Австро-Угорщини, Туреччини).

Через відсутність власної стабільної державності протягом багатьох сторіч Україна не сформувала окремої незалежної національної правової системи, а її право, засноване на місцевих правових традиціях і звичаях, запозичило елементи правової культури як Заходу, так і Сходу (за словами В. Липинського, культурний простір України – «синтеза між Сходом і Заходом») [1, с.17-18]. Історичний і географічний аспекти наступності так переплетені в історії розвитку правових систем, що їх іноді важко розмежувати, а споконвічне «своє» в праві України (в окремих елементах) неможливо відокремити від того, що було привнесене і стало «своїм». Все це обумов-